

Принципи права соціального забезпечення в сучасних умовах

Чуб Антон Володимирович¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2026	Право	349.3
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.18636774		

Анотація. У статті проаналізовано принципи права соціального забезпечення як базові засади реалізації соціальних прав людини в Україні в сучасних умовах. Розглянуто наукові підходи до їх розуміння, зміст основних принципів та особливості їх прояву в умовах соціально-економічних змін і зростання соціальних ризиків. Обґрунтовано значення принципів як правового орієнтира для розвитку соціального законодавства та забезпечення ефективного соціального захисту населення.

Ключові слова: Принципи права соціального забезпечення, соціальні права людини, соціальна держава, соціальний захист населення, соціальні ризики, державні гарантії соціального забезпечення, соціальне страхування, соціальна справедливість, розвиток соціального законодавства.

Principles of Social Security Law in Modern Conditions

Annotation. The social security system of Ukraine is in a state of constant transformation, which is due to socio-economic changes, demographic processes, an increase in the number of people who regularly need state support, as well as the impact of military events, which significantly increased social risks for the population. In these conditions, the principles of social security law acquire special importance as fundamental legal principles that should ensure the stability of legal regulation, fair distribution of social resources and the real implementation of constitutional social human rights.

At the same time, the current legislation of Ukraine does not contain a systematic list of principles of social security law, and their content is formed fragmentarily through the norms of the Constitution of Ukraine, laws on mandatory state social insurance, state social assistance and subordinate regulatory legal acts. Such dispersion of regulatory consolidation complicates a unified understanding of the principles, their consistent application by social protection bodies and courts, and also creates the prerequisites for uneven law enforcement practice.

An additional problem is the inconsistency of individual mechanisms for implementing the principles with modern social challenges, in particular, the principle of sufficiency of social security is often not ensured due to the gap between established social standards and the real level of the subsistence minimum, the principle of targeting is not always possible to implement due to the imperfection of mechanisms for assessing the needs of the population, and the principle of state guarantees - due to financial limitations of social funds and the budget. The conditions of martial law have further exacerbated these problems, making the issue of fair redistribution of resources and prioritization of social protection of the most vulnerable categories of people more relevant.

The article analyzes the principles of social security law as the basic foundations for the realization of social human rights in Ukraine in the current conditions. It considers scientific approaches to their understanding, the content of the basic principles, and the peculiarities of their manifestation in the context of socio-economic changes and growing social risks. The

¹ д.ю.н., д.е.н., завідувач кафедри теорії та історії держави і права ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6900-4865>

significance of the principles as a legal guideline for the development of social legislation and the provision of effective social protection for the population is substantiated.

Keywords: Principles of social security law, social rights of individuals, social state, social protection of the population, social risks, state guarantees of social security, social insurance, social justice, development of social legislation.

Вступ

Постановка проблеми. Система соціального забезпечення України перебуває у стані постійної трансформації, яка зумовлена соціально-економічними змінами, демографічними процесами, зростанням кількості осіб, які регулярно потребують державної підтримки, а також впливом воєнних подій, що істотно посилили соціальні ризики для населення. У цих умовах принципи права соціального забезпечення набувають особливого значення як фундаментальні правові засади, які мають забезпечувати стабільність правового регулювання, справедливий розподіл соціальних ресурсів і реальну реалізацію конституційних соціальних прав людини.

Водночас чинне законодавство України не містить систематизованого переліку принципів права соціального забезпечення, а їх зміст формується фрагментарно через норми Конституції України, законів про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну соціальну допомогу та підзаконні нормативно-правові акти. Така розпорошеність нормативного закріплення ускладнює єдине розуміння принципів, їх послідовне застосування органами соціального захисту та судами, а також створює передумови для неоднакової правозастосовної практики.

Додатковою проблемою є невідповідність окремих механізмів реалізації принципів сучасним соціальним викликам, зокрема, принцип достатності соціального забезпечення часто не забезпечується через розрив між встановленими соціальними стандартами та реальним рівнем прожиткового мінімуму, принцип адресності не завжди можливо реалізувати через недосконалість механізмів оцінки потреб населення, а принцип державної гарантійності - через фінансові обмеження соціальних фондів та бюджету. Умови воєнного стану ще більше загострили ці проблеми, актуалізувавши питання справедливого перерозподілу ресурсів і пріоритетності соціального захисту найбільш уразливих категорій осіб.

У науковій доктрині відсутній єдиний підхід до визначення системи принципів права соціального забезпечення, їх правової природи та співвідношення з нормами чинного законодавства, що потребує ґрунтовного дослідження. Частина дослідників розглядає принципи як нормативно закріплені засади, інші ж бачать їх більше як загальні ідеї соціальної держави, які не завжди мають пряме законодавче оформлення, що фактично зумовлює потребу у комплексному науковому аналізі принципів соціального забезпечення з урахуванням сучасних умов правового розвитку та соціальних трансформацій.

У зв'язку з цим актуальною є проблема наукового переосмислення принципів права соціального забезпечення як інструменту забезпечення ефективної соціальної політики держави, удосконалення законодавчого регулювання та підвищення рівня захисту соціальних прав громадян, а розв'язання цієї проблеми сприятиме формуванню цілісної та стабільної системи соціального забезпечення, здатної адекватно реагувати на сучасні соціальні ризики та гарантувати реалізацію ідеї соціальної держави в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Проблематику принципів права соціального забезпечення досліджували у своїх працях українські учені Б. Анпілогова [1], В. Белоусов [2], О. Галушко [3], Л. Остапенко [4], К. Петросян [5], Д. Пунтус [6], Г. Татаренко [7], А. Шардакова [4] та інші науковці.

Метою наукової статті є комплексний аналіз принципів права соціального забезпечення як фундаментальних правових засад реалізації соціальних прав людини в

Україні в сучасних умовах, з'ясування їх правової природи, змісту та системи, а також виявлення особливостей їх функціонування і значення для розвитку соціального законодавства та підвищення ефективності механізмів соціального захисту населення в умовах соціально-економічних трансформацій і зростання соціальних ризиків.

Результати

Система права соціального забезпечення України формується на основі сукупності фундаментальних принципів, які визначають спрямованість правового регулювання у сфері реалізації соціальних прав людини, забезпечують цілісність галузі та виступають орієнтирами для законодавчої і правозастосовної діяльності. Принципи соціального забезпечення не зосереджені в одному кодифікованому нормативному акті, а впливають із положень Конституції України, спеціального соціального законодавства та практики його застосування, а їх зміст відображає конституційну модель соціальної держави та спрямований на мінімізацію соціальних ризиків, забезпечення гідного рівня життя населення й стабільність соціальних гарантій.

Одним із базових принципів є принцип загальності (універсальності) соціального захисту, що закріплений у ст. 46 і 48 Конституції України [8] та конкретизується у законах про загальнообов'язкове державне соціальне страхування і державну соціальну допомогу. Його правовий зміст полягає у визнанні за кожною особою права на соціальне забезпечення у разі настання соціальних ризиків незалежно від індивідуальних характеристик, майнового стану чи соціального статусу. У практичному вимірі цей принцип зумовлює побудову системи соціальних гарантій, що охоплює як економічно активне населення, так і соціально вразливі групи, наприклад, пенсіонерів, осіб з інвалідністю, сім'ї з дітьми, безробітних, внутрішньо переміщених осіб та інших суб'єктів соціального захисту, тобто універсальність соціального забезпечення виконує превентивну функцію соціальної стабільності та запобігає маргіналізації окремих верств населення.

Тісно пов'язаним із загальністю є принцип соціальної справедливості, що впливає з конституційної ідеї соціальної держави та реалізується через механізми перерозподілу матеріальних ресурсів. Соціальна справедливість у праві соціального забезпечення означає співвідношення між обсягом соціальних виплат і фактичними соціальними ризиками, яких зазнала особа, а також урахування її участі у формуванні страхових фондів. Законодавство закріплює диференціацію соціального забезпечення залежно від страхового стажу, умов праці, рівня заробітку, ступеня втрати працездатності та кількості утриманців. Водночас держава гарантує мінімальні соціальні стандарти для осіб, які не мають достатнього страхового внеску або перебувають у складних життєвих обставинах, що, в свою чергу, забезпечує баланс між еквівалентністю внесків і соціальною солідарністю.

Принцип державної гарантійності соціальних прав закріплений у ст. 3 і 46 Конституції України [8] та розкривається у спеціальному законодавстві про пенсійне забезпечення [9], соціальне страхування [10], соціальну допомогу. Сутність принципу державної гарантійності полягає у тому, що держава не лише проголошує соціальні права, а й несе обов'язок щодо створення фінансових, організаційних і правових механізмів їх реальної реалізації. Практичним проявом цього принципу є встановлення мінімальних пенсій і допомог, формування прожиткового мінімуму, гарантоване фінансування фондів соціального страхування, а також забезпечення можливості судового захисту соціальних прав у разі їх порушення.

Важливе місце в системі принципів займає принцип обов'язковості соціального страхування, який реалізується через норми законів про пенсійне страхування, страхування на випадок тимчасової втрати працездатності, безробіття та нещасних випадків на виробництві. Правовий зміст цього принципу полягає у встановленні

обов'язку сплати страхових внесків роботодавцями та працівниками, що формує матеріальну основу соціальних виплат, а сам принцип забезпечує солідарність поколінь, стабільність страхових фондів і передбачуваність соціального захисту у разі настання соціальних ризиків.

Принцип цільового використання коштів соціального забезпечення є чинним елементом правового регулювання у сфері соціального страхування та безпосередньо закріплений у законодавстві України як одна з основоположних засад функціонування системи соціального захисту. Зокрема, Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [10] встановлює обов'язок спрямування коштів страхових фондів виключно на фінансування страхових виплат, соціальних послуг і заходів, прямо передбачених законом, що виключає можливість їх використання на інші цілі.

Аналогічний підхід реалізовано у пенсійному законодавстві через визначення бюджету Пенсійного фонду України [11] як цільового страхового фонду та встановлення вичерпного переліку напрямів використання його коштів на виплату пенсій, доплат, допомог і забезпечення функціонування системи пенсійного страхування, тобто принцип цільового використання коштів виступає правовою гарантією фінансової стабільності соціального забезпечення, забезпечує прозорість руху страхових ресурсів і запобігає їх відволіканню на потреби, не пов'язані з реалізацією соціальних прав громадян.

Зміст принципу диференціації умов і розмірів соціального забезпечення полягає у врахуванні індивідуальних обставин особи при визначенні обсягу соціальних виплат. Законодавство встановлює залежність розміру пенсій і допомог від страхового стажу, рівня доходів, характеру соціального ризику та соціального статусу отримувача. Така диференціація спрямована на поєднання стимулюючої функції соціального страхування з необхідністю соціальної підтримки осіб, які втратили працездатність або джерела існування.

Суттєвим для української моделі соціального забезпечення є принцип поєднання страхових і бюджетних форм підтримки, який відображає змішаний характер системи соціального захисту, у межах якої страхові виплати забезпечують осіб, що брали участь у формуванні страхових фондів, а бюджетні допомоги спрямовані на підтримку малозабезпечених і соціально вразливих груп, що дозволяє забезпечити універсальність соціального захисту та водночас зберегти фінансову стійкість системи.

Принцип адресності соціальної допомоги закріплений у законодавстві про державну соціальну допомогу та реалізується через механізми оцінки доходів і майнового стану осіб і сімей, а його метою є спрямування бюджетних ресурсів тим, хто об'єктивно потребує підтримки, що підвищує ефективність соціальної політики та зменшує нераціональне використання коштів держави.

Принцип достатності соціального забезпечення впливає з конституційного права на достатній життєвий рівень і передбачає встановлення соціальних стандартів, які мають гарантувати мінімальні умови для гідного існування людини. Реалізація цього принципу здійснюється через прожитковий мінімум, мінімальну пенсію та нормативи соціальних виплат, спрямовані на недопущення бідності й соціального відчуження.

Завершальним елементом системи є принцип захисту соціальних прав, що забезпечує можливість адміністративного та судового оскарження рішень органів соціального забезпечення, відновлення порушених прав і стягнення належних виплат. Юридично зобов'язувальний характер соціальних прав підтверджує їх рівність з іншими правами людини та підкреслює відповідальність держави за їх дотримання.

Можна сказати, що принципи права соціального забезпечення формують цілісну нормативно-ціннісну основу галузі, забезпечують реалізацію конституційної моделі

соціальної держави та визначають напрями розвитку соціального законодавства в умовах сучасних соціальних викликів.

Численні публікації, які розкривають питання та особливості принципів права соціального забезпечення в сучасних умовах показують важливість тематики та дозволяють всебічно та ґрунтовно розглянути це питання.

У статті Анпілогової Б.Ю. «Основні принципи соціального захисту в контексті соціального ризику» [1] знайомимося з поглибленим науковим дослідженням структури, змісту й функціонального значення принципів юридичного механізму соціального захисту як однієї з ключових складових права соціального забезпечення. Авторка підкреслює, що принципи соціального захисту виступають не тільки загальною теоретичною категорією, а основою правового механізму, що регулює соціально-правові відносини в умовах зростання соціальних ризиків, а також розглядає принципи як систему засадничих ідей, що формують зміст нормативного регулювання, сприяють упорядкуванню соціальних відносин та забезпечують цілісність і ефективність діяльності механізмів соціального захисту в Україні.

Науковиця детально розкриває логіку співвідношення загальноправових принципів і спеціальних принципів соціального захисту, підкреслюючи, що перші виступають універсальними ідеями, які забезпечують функціонування юридичного механізму в цілому, тоді як спеціальні принципи конкретизують ці ідеї у сфері соціального забезпечення з урахуванням соціальних ризиків сучасності. Зміст таких спеціальних принципів включає: принцип гуманістичної соціальної справедливості, принцип загальності та доступності соціального захисту, принцип системності та комплексності, принцип ресоціалізації, принцип адаптивності, принцип адресності та принцип надійності соціального захисту. Принципи, які показано в дослідженні, визначають методологічні орієнтири правового регулювання та забезпечують реальну основу для реагування на соціальні ризики у правовій практиці. Акцент у статті зроблено на структурному й функціональному осмисленні принципів юридичного механізму соціального захисту, що дозволяє розглядати їх і як нормативно-філософські засади, і як дієві правові категорії, здатні адаптуватися до динаміки соціальних ризиків та забезпечувати стабільність і справедливість соціального забезпечення в умовах сучасних соціально-правових викликів.

Інший науковець, Белоусов В.Д. у своїй ґрунтовній статті «Зміст принципів соціальної безпеки сучасної України» [2] проводить системний юридичний аналіз змісту принципів соціального забезпечення сучасної України як фундаментальної частини правового механізму соціальної політики. Вихідною тезою вченого є думка про те, що принципи соціального забезпечення мають розглядатися саме як сукупність фундаментальних концепцій, що забезпечують соціальну безпеку як на рівні держави в цілому, так і для окремих осіб та соціальних груп, а не як ізольований набір норм. Через подвійність макrorівня і мікрорівня Белоусов В.Д. пропонує розглядати принципи як сполучну ланку між конституційними ідеями соціальної держави та практичними механізмами реалізації прав людини і робить наголос на понятті принципів як джерелі ідеологічних положень соціального права, що виникають із норм цього права, узгоджуються з ідеєю соціальної держави та формуються під впливом еволюції гуманістичного світогляду.

Принципи виступають як орієнтири для ухвалення рішень і розроблення політики в сфері соціального забезпечення та як гарантія внеску держави та суспільства у соціально-правове становлення суспільства. Науковець описує чотири групи принципів, які пов'язані з конкретними заходами та рішеннями щодо забезпечення соціальної безпеки:

- загальноправові, які характерні для права в цілому;

- загальні соціально-правові, які узгоджують дії та рішення із завданнями соціального права;
- спеціальні соціально-правові, які виступають основою відповідних галузей права;
- безпосередньо спеціальні принципи соціального забезпечення сучасної України

У своїй статті «Основоположні принципи права та принцип соціального забезпечення гідного рівня життя особи» [3] Галушко О.І. здійснює глибокий науковий аналіз взаємозв'язку загальних (основоположних) принципів права та специфічного галузевого принципу соціального забезпечення гідного рівня життя особи як фундаментальних засад правової системи і галузі права соціального забезпечення.

Дослідження ґрунтується на узагальненні позицій провідних правознавців щодо природи принципів права, їх ціннісного змісту та ролі в побудові юридичної конструкції права соціального забезпечення. При цьому принцип соціального забезпечення гідного рівня життя розглядається як галузевий принцип, який впливає з універсальних правових цінностей та формує ядро правовідносин у сфері соціального захисту, спрямованих на реалізацію матеріальних і соціальних стандартів для задоволення життєвих потреб людини.

У статті послідовно розкривається логіка переходу від загальноправових принципів (гуманізм, верховенство права, свобода, рівність, справедливість) до принципу соціального забезпечення гідного рівня життя особи, відтак підкреслюючи, що останній не існує ізольовано від загальнодержавних засад. Галушко О.І. обґрунтовує, що реалізація права на соціальне забезпечення як суб'єктивного права людини має бути спрямована на досягнення гідних умов життя, а її зміст і межі встановлюються саме через ціннісні орієнтири загальних принципів права, інтегровані у правове регулювання соціального захисту.

Детально аналізуються ключові основоположні принципи права у їхньому впливі на соціально-правові відносини:

- гуманізм визначає людську гідність як фундаментальну цінність, що обґрунтовує право на соціальний захист;
- верховенство права забезпечує домінування прав людини, включно з правом на соціальне забезпечення, та баланс між індивідуальними правами і суспільними інтересами;
- свобода трактується як право особи самостійно реалізувати свою соціальну участь і вибір у системі соціального забезпечення;
- рівність забороняє дискримінацію у доступі до соціальних гарантій та послуг;
- справедливість/соціальна справедливість виступає критерієм оцінювання розподілу соціальних ресурсів і формує солідарні підходи до підтримки соціально вразливих груп.

У статті «Основоположні принципи права та принцип соціального забезпечення гідного рівня життя особи» [3], як бачимо, акцент зроблено на тому, що галузевий принцип соціального забезпечення гідного рівня життя особи є органічним продовженням і конкретизацією універсальних правових цінностей, закріплених у фундаментальних принципах права, і визначає зміст та напрями правового регулювання соціального забезпечення на сучасному етапі розвитку українського права.

У статті Остапенко Л.О. та Шардакової А.С. «Про роль і значення принципів права соціального забезпечення у формуванні соціальної політики Української Держави» [4] здійснено системний аналіз принципів права соціального забезпечення через їх співвідношення із загальними, міжгалузевими та галузевими принципами права, підкреслюючи їхню роль як фундаментальних орієнтирів формування соціальної політики держави в умовах сучасних соціальних викликів. Авторки виходять із теоретичного розуміння принципів як базових правових засад, що забезпечують єдність

правового регулювання соціально-забезпечувальних відносин та виступають інструментом реалізації соціальної функції держави.

Основний акцент зроблено на виокремленні міжгалузевих принципів, які поєднують право соціального забезпечення з іншими галузями права, зокрема принципах державної гарантованості соціальних прав, захисту від безробіття, забезпечення права на охорону здоров'я, освіти, соціального партнерства та обов'язкового соціального страхування, що відображають соціальну спрямованість правової системи України.

Водночас значну увагу приділено галузевим принципам права соціального забезпечення, серед яких авторки виокремлюють загальність соціального забезпечення, здійснення його у разі настання соціального ризику, державну гарантованість соціальних виплат, справедливість і неупередженість, диференціацію умов і обсягів соціального забезпечення, а також забезпечення на рівні не нижче соціальних стандартів і прожиткового мінімуму. Принципи розглядаються як ядро галузі, що визначає її зміст, механізм правового регулювання та соціальну спрямованість.

Окремим науковим блоком дослідження є розкриття принципів фінансування соціального забезпечення, де наголошується на цільовому характері використання коштів, поєднанні бюджетних і позабюджетних джерел, дотриманні соціальних стандартів, фінансовій прозорості та відповідальності за порушення у сфері соціальних виплат. Вчені демонструють нерозривний зв'язок між правовими принципами соціального забезпечення та фінансово-правовими засадами їх реалізації в державній соціальній політиці. У підсумку стаття формує цілісну наукову концепцію принципів права соціального забезпечення як багаторівневої системи засад, що поєднує конституційні цінності соціальної держави з галузевими механізмами реалізації соціальних прав громадян в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій.

У ґрунтовному дослідженні К.Є. Петросян «Принципи права соціального забезпечення в контексті розвитку права соціального забезпечення як цілісної галузі» [5] зроблено системний юридичний аналіз сутності, структури та класифікації принципів права соціального забезпечення, що становить важливий внесок у доктринальну розробку цієї категорії. Науковиця розглядає принципи не як випадковий набір положень, а як інтегральні засади правового регулювання соціального забезпечення, які спрямовують формування, зміст і практичну реалізацію соціальних прав та обов'язків у державі. У центрі уваги ставить питання того, які саме принципи складають систему права соціального забезпечення, яким чином вони взаємопов'язані між собою та з загальними принципами права, а також як вони можуть бути класифіковані для потреб теорії й практики правового регулювання.

Петросян К.Є. здійснює порівняльний аналіз основних підходів до розуміння принципів права соціального забезпечення, у тому числі позицій щодо необхідності їхнього нормативного закріплення в тексті законодавства та концептуального осмислення як напрямів діяльності чи ідей, що можуть існувати автономно від конкретних норм. Встановлено, що в науковій літературі принципи поділяють на загальноправові, конституційно-правові та галузеві, що дає змогу чітко окреслити їх систему, сферу дії та функціональні ролі у правовому механізмі соціального забезпечення. У статті також підкреслено необхідність узгодження принципів між собою та з іншими юридичними категоріями для забезпечення цілісності правового регулювання, чим робиться акцент на тому, що принципи права соціального забезпечення повинні формувати узгоджену систему, яка не лише відображає зміст соціальних прав, але й створює передумови для їх практичного забезпечення через узгоджене соціальне законодавство та його застосування у правовій практиці.

У своїй статті «Принципи права соціального забезпечення: поняття та істотні ознаки» [6] Д.А. Пунтус проводить фундаментальний теоретико-правовий аналіз принципів галузі права соціального забезпечення, спрямований на концептуалізацію їхнього поняття та виявлення істотних ознак. Праця починається з огляду стану наукових досліджень, де автор відтворює позиції вітчизняних правознавців щодо місця та ролі принципів у сфері соціального забезпечення, вказуючи на відсутність єдиного узгодженого підходу в доктрині права.

Д.А. Пунтус працює над уніфікацією підходів до визначення принципів, пропонуючи трактувати їх не лише як абстрактні ідеї або загальні філософські засади, а як офіційно визнані положення, засади чи концепції, що відображені в нормах соціально-забезпечувального законодавства та інших нормативно-правових актах. Така інтерпретація акцентує на юридичній обов'язковості і нормативному характері принципів, їхній здатності впливати на реалізацію, тлумачення та застосування правових норм у сфері соціального забезпечення.

Окрема увага в дослідженні приділена функціональним характеристикам принципів, виокремлено такі ознаки: вони мають правовий характер і офіційне визнання, забезпечують взаємозв'язок між суспільними закономірностями і правовим регулюванням, виступають орієнтирами для розвитку правової системи, сприяють ефективному захисту соціальних прав осіб, які зазнали впливу соціальних ризиків, і виконують регулятивну роль у соціально-правових відносинах, підкреслено, що принципи соціального забезпечення, хоча й поділяють загальні риси з іншими правовими принципами, мають галузеву специфіку, що зумовлює їх вплив саме на механізми і зміст соціального захисту. Акцент робиться на системному визначенні природи принципів права соціального забезпечення, їхньому юридичному статусі та регулятивних функціях, що є підґрунтям для подальших теоретичних розробок і практичного застосування в національному законодавстві і соціальній політиці.

Г.В. Татаренко у дослідженні «Щодо принципів у праві соціального забезпечення» [7] проводить системне теоретичне дослідження категорії «принципи права соціального забезпечення» як одного з фундаментальних елементів правової системи та розглядає принципи не лише як абстрактні ідеї, а як динамічну юридичну категорію, що відображає сутність права соціального забезпечення і реагує на сучасні виклики, зокрема, соціально-економічні зміни, появу нових соціальних ризиків та трансформацію інститутів соціального захисту.

У роботі проведено огляд доктринальних підходів до визначення принципів права соціального забезпечення: позитивістський, природно-правовий, онтологічний, правову гносеологію та соціально-юридичний, що дозволяє показати, що принципи мають не тільки нормативне закріплення, а й глибоке філософсько-соціальне підґрунтя, яке формується під впливом суспільних тенденцій.

Окремий акцент робиться на взаємозв'язку загальноправових принципів (верховенства права, гуманізму, соціальної справедливості, законності) з принципами права соціального забезпечення як галузі, а також на важливості їх адекватного відображення у національному законодавстві, проаналізовано погляди різних вітчизняних вчених, які пропонують власні визначення та структуру принципів соціального забезпечення, що формують систему керівних засад правового регулювання цієї сфери.

У статті запропоновано класифікацію принципів права соціального забезпечення за сферою дії, характером цінностей і функціональною роллю, що підкреслює їхню праксеологічну значимість у правовому регулюванні соціального захисту та зроблено висновок, що недостатність законодавчого закріплення принципів у спеціальних актах ускладнює їх послідовне застосування на практиці та потребує подальшого концептуального осмислення і нормативного розвитку.

Висновки

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що принципи права соціального забезпечення становлять системоутворюючу основу відповідної галузі права та виконують ключову роль у забезпеченні реалізації конституційних соціальних прав людини в Україні, а їх зміст формується на перетині норм Конституції України, спеціального соціального законодавства та доктринальних підходів, що зумовлює багаторівневий характер правового регулювання соціального забезпечення та водночас ускладнює вироблення єдиного нормативного підходу до визначення системи принципів.

У результаті аналізу встановлено, що сучасна модель соціального забезпечення ґрунтується на поєднанні принципів загальності соціального захисту, соціальної справедливості, державної гарантійності соціальних прав, обов'язковості соціального страхування, цільового використання коштів, диференціації соціальних виплат, поєднання страхових і бюджетних форм підтримки, адресності соціальної допомоги, достатності соціального забезпечення та захисту соціальних прав. У сукупності ці принципи відображають соціальну спрямованість державної політики та забезпечують баланс між солідарністю суспільства, відповідальністю держави й участю особи у формуванні системи соціального страхування.

Водночас з'ясовано, що практична реалізація низки принципів стикається з істотними труднощами, зумовленими фінансовими обмеженнями, недосконалістю механізмів оцінки соціальних потреб, розривом між законодавчо встановленими соціальними стандартами та реальним рівнем життя населення, а також впливом воєнних дій на економічну спроможність держави, що свідчить про необхідність не лише формального закріплення принципів у законодавстві, а й удосконалення інструментів їх практичної реалізації.

Подальший розвиток права соціального забезпечення має здійснюватися на основі системного підходу до принципів як фундаментальних правових орієнтирів соціальної політики держави. Доцільним є їх більш чітке нормативне узагальнення, узгодження з сучасними соціальними реаліями та забезпечення ефективних механізмів фінансового й правового впровадження, що сприятиме формуванню стабільної, справедливої та адаптивної системи соціального забезпечення, здатної забезпечити належний рівень соціального захисту населення в умовах сучасних викликів і реалізацію ідеї соціальної держави в Україні.

Список використаних джерел:

1. Анпілогова Б.Ю. Основні принципи соціального захисту в контексті соціального ризику. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». РОЗДІЛ V. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ. С. 271-275. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.48>
2. Белоусов В.Д. Зміст принципів соціальної безпеки сучасної України. СОЦІАЛЬНЕ ПРАВО №3/2023. С. 12-18. URL: <https://soclaw.com.ua/index.php/journal/article/view/1110/698>
3. Галушко О.І. Основоположні принципи права та принцип соціального забезпечення гідного рівня життя особи. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 84: частина 2. С. 86-93. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.2.10>
4. Остапенко Л. О., Шардакова А. С. Про роль і значення принципів права соціального забезпечення у формуванні соціальної політики Української Держави. АКАДЕМІЧНІ ВІЗІЇ, 29/2024. С. 1-9. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10818000>
5. Петросян К.Є. Принципи права соціального забезпечення в контексті розвитку права соціального забезпечення як цілісної галузі. Центральнуукраїнський вісник права та

- публічного управління. Випуск 3, 2023. С. 54-61. DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-3-7>
6. Пунтус Д.А. Принципи права соціального забезпечення: поняття та істотні ознаки. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 89: частина 2. С. 183-187. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.27>
 7. Татаренко Г.В. Щодо принципів в праві соціального забезпечення. Актуальні проблеми права: теорія і практика № 2 (46), 2023. С. 260-270. DOI <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-260-27>
 8. Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
 9. Про пенсійне забезпечення. Закон України від 05.11.1991 № 1788-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>
 10. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Закон від 23.09.1999 № 1105-ХІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>
 11. Положення про Пенсійний фонд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF#Text>